

**BOGDAN STAŃKOWSKI
BARBARA SKAŁBANIA**

**WYCHOWANIE PRZEZ SZTUKĘ
NA PRZYKŁADZIE RESOCJALIZACJI NIELETNICH
W SALEZJAŃSKICH
MŁODZIEŻOWYCH OŚRODKACH WYCHOWAWCZYCH
W POLSCE**

**WYDAWNICTWO NAUKOWE
UNIwersytetu IGNATIANUM W KRAKOWIE**

KRAKÓW 2024

Spis treści

Wprowadzenie	7
Rozdział I	
Młodzież niedostosowana społecznie – portret socjologiczny	11
Wprowadzenie	11
1. Sytuacja młodzieży w Polsce – zarys aksjologiczno-religijny	11
2. Niedostosowanie społeczne nieletnich – krótki zarys rozumienia pojęcia	14
3. Młodzież niedostosowana społecznie – charakterystyka zachowań	17
Wnioski	22
Rozdział II	
Fundamenty resocjalizacji nieletnich niedostosowanych społecznie w duchu salezjańskiego systemu prewencyjnego	23
Wprowadzenie	23
1. Wychowanek, wychowawca oraz wspólnota wychowawcza i ich potencjał w procesie salezjańskiej resocjalizacji	25
2. Płaszczyzny oddziaływań resocjalizacyjnych w duchu salezjańskiego systemu prewencyjnego	29
Wnioski	34
Rozdział III	
Funkcje i efektywność arteterapii w resocjalizacji nieletnich niedostosowanych społecznie	37
Wprowadzenie	37
1. Arteterapia – wyjaśnienia terminologiczne	39
2. Funkcje arteterapii w kontekście resocjalizacyjnym	43
3. Efektywność arteterapii w pracy z młodzieżą niedostosowaną społecznie	46
Wnioski	55

Rozdział IV	
Metodologiczne podstawy badań własnych	57
Wprowadzenie	57
1. Przedmiot i cele badań własnych	58
2. Problem badawczy	60
3. Warsztat badawczy	62
4. Teren badań i grupa badana	63
4.1. Młodzieżowy Ośrodek Socjoterapii w Różanymstoku	66
4.2. Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy w Trzcińcu	67
4.3. Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy w Rzepczynie	69
Rozdział V	
Opinie wychowawców ośrodków salezjańskich na temat arteterapii – wyniki badań własnych	71
Wprowadzenie	71
1. Rozumienie arteterapii i źródła wiedzy tematycznej	71
2. Dyskusja nad wynikami badań i wnioski	97
3. W stronę refleksji	103
Bibliografia	109
Załącznik nr 1: Kwestionariusz ankiety dla wychowawców	125
Wykaz tabel, wykresów, fotografii	133
Indeks osób	135
Summary	139

Wprowadzenie

W Polsce panuje powszechne przekonanie, że system resocjalizacji dzieci i młodzieży nie gwarantuje dobrych efektów, a wysiłki wychowawców i innych osób pracujących z młodymi niedostosowanymi społecznie nie znajdują odpowiedniego przełożenia na efektywność tych działań. Skuteczna resocjalizacja może być ograniczana wieloma czynnikami: brakiem adekwatnej pomocy psychologicznej dla dzieci i młodzieży oraz placówek wyspecjalizowanych w rozwiązywaniu indywidualnych, specyficznych dysfunkcji wychowanków, niskim poziomem efektów realizacji programów usamodzielniania, powrotem wychowanków do zachowania niepożądanego w Młodzieżowych Ośrodkach Wychowawczych (MOW) i w Młodzieżowych Ośrodkach Socjoterapii (MOS), a także trudnościami w kontynuowaniu rozpoczętego procesu edukacyjnego, resocjalizacyjnego w rodzimym środowisku nieletnich.

W literaturze przedmiotu efektywność resocjalizacji rozpatrywana jest w kontekście różnorodnych zmiennych. Autorzy wskazują przede wszystkim na: a) wyrównywanie postaw społecznych i przyjęcie do realizacji pozytywnych ról społecznych¹; b) zaistnienie pozytywnych przemian w sferze motywacyjnej i kontrolnej wychowanków²; c) wywołanie odpowiednich zmian w zakresie zachowania i osobowości³;

¹ K. Pospiszyl, *Plusy i minusy współczesnych oddziaływań resocjalizacyjnych*, w: *Postępy resocjalizacji i profilaktyki społecznej*, red. A. Rejzner, Warszawa 2007, s. 21–23.

² Zob. więcej w: B. Urban, *Kognitywno-interakcyjne podstawy współczesnej resocjalizacji*, w: *Resocjalizacja. Ciągłość i zmiana*, red. M. Konopczyński, B.M. Nowak, Warszawa 2008, s. 28–38.

³ Z. Bartkowicz, *Skuteczna resocjalizacja w perspektywie aksjologicznej i pomiarowej*, w: *Skuteczna resocjalizacja: doświadczenia i propozycje*, red. Z. Bartkowicz, A. Węgliński, Lublin 2008, s. 24–25.

d) brak wykroczeń na polu norm prawnych, społecznych i moralnych⁴; e) lepsze osiągnięcia szkolne (nauka, zaangażowanie w zajęciach sportowych, brak wagarów)⁵; f) zainteresowanie kulturą wyższą, chęć niesienia pomocy innym i gotowość do integracji w społeczeństwie⁶; g) umiejętność organizacji własnego życia (podjęcie pracy, chęć nawiązywania i utrzymywania pozytywnych i znaczących kontaktów interpersonalnych)⁷.

W ostatnich latach coraz większym zainteresowaniem na polu resocjalizacji cieszy się wspomaganie tradycyjnych metod pracy wychowawczej alternatywnymi rodzajami interwencji terapeutyczno-wychowawczych. Jedną z nich jest arteterapia, rozumiana w szerokim ujęciu jako działanie przez sztukę. Ma ona swych entuzjastów nie tylko wśród pedagogów, wychowawców, ale również psychologów i innych specjalistów, którzy zawodowo zajmują się profilaktyką i terapią wychowawczą. Wykorzystanie sztuki do różnych działań nie tylko identyfikuje potrzeby wychowanka, ale też prowadzi do ujawnienia drzemiącego w nim potencjału, pomaga podnieść jego samoocenę i wzmocnić wiarę w swoje możliwości. Udział w różnych formach aktywności przez sztukę (arteterapii) rozwija u młodych ludzi kompetencje społeczne, pozwala zmienić ich dotychczasowe schematy poznawcze, aby w przyszłości mogli oni lepiej funkcjonować w społeczeństwie. Ponadto młodzi ludzie uczą się samodyscypliny, pracowitości, odpowiedzialności, poznają siebie, własne możliwości i umiejętności⁸.

Nie ulega wątpliwości, że w arteterapii przedmiot badań jest wielowymiarowy, dość skomplikowany i niejednoznaczny. Samo wdrażanie arteterapii jako metody wspomagającej resocjalizację nieletnich jest trudne, gdyż mamy tu do czynienia z potrzebą współpracy nauki i sztuki, dyscyplin medycznych i humanistycznych. Zdaniem autorów

⁴ A. Fidelus, *Determinanty readaptacji społecznej skazanych*, Warszawa 2012, s. 26.

⁵ J. Siemionow, *Analiza podejmowanych działań i uzyskiwanych rezultatów w procesie resocjalizacji nieletnich*, „Resocjalizacja Polska” 2014, nr 8, s. 43–53.

⁶ J. Szałański, *Kryteria i mierniki efektywności resocjalizacji*, w: *Efektywność oddziaływań resocjalizacyjnych*, red. F. Kozaczuk, Rzeszów 2008, s. 22–24.

⁷ F. Kozaczuk, *Determinanty skutecznej resocjalizacji w opinii skazanych i wychowawców*, w: *Prawne i socjokulturowe uwarunkowania profilaktyki społecznej i resocjalizacji*, red. F. Kozaczuk, Rzeszów 2009, s. 318.

⁸ M. Koch-Koziół, M. Reiter, P. Uram, *Niedostosowanie społeczne – przegląd wybranych interwencji resocjalizacyjnych*, „Probacja” 2018, nr 3, s. 71–74.

niniejszej monografii liczne publikacje, badania naukowe i doświadczenia kliniczne przemawiają za potrzebą stosowania tej metody w działaniach resocjalizacyjnych. Przeprowadzona kwerenda doprowadziła do przekonania, że na rynku wydawniczym istnieje już spora liczba publikacji ukazujących wkład systemu prewencyjnego i salezjańskiej resocjalizacji w proces powrotu młodzieży niedostosowanej społecznie „do społeczeństwa”. Niemniej jednak dostrzega się niedosyt pozycji naukowych (a w zasadzie ich całkowity brak) podejmujących kwestię oddziaływań resocjalizacyjnych w kontekście salezjańskich MOW z zastosowaniem form arteterapeutycznych. Niniejsza publikacja ma na celu zaspokojenie tej swoistej niszy publikacyjnej. Autorzy są świadomi pewnych ograniczeń, gdyż jest to pierwsza próba ukazania wyników badań empirycznych arteterapii w warunkach resocjalizacji salezjańskiej przy pomocy narzędzi *stricte* naukowych.

W niniejszej publikacji zamieszczono badania na temat wykorzystania arteterapii (terapii przez sztukę) w pracy z wychowankami salezjańskich placówek MOW w Polsce. W pierwszym rozdziale zaprezentowano socjologiczny obraz młodzieży, podkreślając ich potrzeby i problemy.

W drugim rozdziale przedstawiono zarys najważniejszych cech salezjańskiego systemu prewencyjnego wykorzystywanego w warunkach resocjalizacyjnych. Zadaniem autorów było nakreślenie zasad resocjalizacji osób niedostosowanych społecznie w salezjańskim systemie prewencyjnym i przybliżenie podstaw teoretycznych „resocjalizacji salezjańskiej”. System wychowania w perspektywie salezjańskiej skupia się głównie na działaniach prewencyjnych i od blisko 30 lat jest aplikowany w Polsce również w pracy z młodzieżą niedostosowaną społecznie. Konieczna była zatem refleksja nad oryginalnością tego systemu i jego fundamentalnymi elementami stosowanymi w pracy resocjalizacyjnej.

W trzecim rozdziale podjęto problem arteterapii, kładąc akcent na jej funkcje w kontekście resocjalizacyjnym oraz jej efektywność w oddziaływaniach resocjalizacyjnych na rzecz osób z niedostosowaniem społecznym.

Czwarty rozdział zawiera podstawowe założenia metodologiczne dla badań własnych realizowanych w trzech ośrodkach salezjańskich w Polsce (Trzcińcu, Rzepczynie, Różanymstoku). Badania realizowano

w modelu ilościowym, metodą sondażową, z wykorzystaniem techniki ankietowania adresowanej do nauczycieli-wychowawców.

W kolejnym rozdziale zawarto wyniki badań własnych oraz sformułowano stosowne wnioski końcowe. Całość analiz empirycznych dopełnia dyskusja nad wynikami badań i rekomendacje dla praktyki. W monografii zamieszczono też indeks imienny, który z pewnością ułatwi czytelnikowi pogłębienie wiedzy i lekturę książki.

Wyniki badań własnych stanowią uzupełnienie dotychczasowej wiedzy tematycznej, a ich niekwestionowaną wartością jest to, iż są one udziałem nauczycieli/praktyków, czyli osób związanych zawodowo z edukacją i wychowaniem.